

Aspectes d'identitat a la comunitat àrab de Xipre

MARILENA KARYOLEMOU
Universitat de Xipre

INTRODUCCIÓ

Els àrabs xipriotes viuen a l'illa de Xipre des de fa més de dotze segles. Igual que els àrabs cristians establerts en altres països àrabs, per exemple Síria o Jordània, els àrabs xipriotes formen una minoria dins la República de Xipre, però amb la diferència que aquests van ser separats del nucli cultural àrab i trasplantats a un entorn no àrab, no musulmà, de parla no àrab, en el qual estaven en contacte amb gent no àrab —és a dir, grecoxipriotes— i amb llengües no àrabs —és a dir, el grec xipriota local—, dels quals van rebre una forta influència. Aquest fet dóna a aquesta comunitat i a la seva llengua, el sanna, un caràcter únic entre la resta de comunitats cristianes àrabs i les varietats àrabs. Com a part de l'àmplia societat àrab cristiana de l'Orient Mitjà, els àrabs xipriotes pertanyen actualment a les «comunitats de la perifèria» del món àrab com les comunitats àrabs malteses o beduïnes (Borg, 2004). Pel que fa a la llengua, contràriament al que va passar amb el cas del maltès, amb el qual és comparat sovint i comparteix el fet de ser una de les dues varietats mediterrànies de l'àrab que encara són vives,¹ el sanna no té un estatut oficial dins la República de Xipre i fins fa poc no havia estat reconeguda com a llengua minoritària protegida per la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries del Consell d'Europa (5 novembre 2008). La seva vitalitat etnolingüística és extremament baixa, ja que la transmissió intergeneracional s'ha aturat; tenint en compte que es tracta d'una llengua oral sense tradició escrita, la interrupció de la transmissió intergeneracional afecta seriosament la seva conservació

1. Altres formes d'àrab mediterrani que es troben actualment obsoletes són l'àrab andalusí i l'àrab sicilià, parlats al sud d'Espanya i a Sicília i el sud d'Itàlia, respectivament.

a curt termini. El desenvolupament econòmic, el desplaçament demogràfic i l'alt índex de matrimonis mixtos que hi ha també contribueixen a convertir el sanna en una llengua en greu perill d'extinció, com ho diu el *Llibre Roig de les Llengües amenaçades* de la UNESCO.

LA DEMOGRAFIA DE LA COMUNITAT, LA DEMOGRAFIA DELS PARLANTS

La història d'aquesta comunitat ens porta a l'època medieval, quan la fluïdesa i els canvis demogràfics com a conseqüència de l'activitat econòmica, la guerra, la pobresa, la fam o els desplaçaments eren una característica constant del món mediterrani. De fet, els àrabs xipriotes són immigrants medievals que van arribar a Xipre des de Síria, el Líban i Terra Santa en moviments migratoris successius que van començar, segons sembla, al segle VIII i que van continuar fins a la darrereria del segle XIII (Hourani, 1998, 2009). Aquests moviments van poblar diverses viles disperses arreu de l'illa, que des del final del segle XII havia esdevingut un regne franc.

Els mateixos àrabs xipriotes consideren el seu lloc d'origen imaginari el nord del Líban i, més precisament, les àrees de Trípoli, Shamat, Qanoubine i Kour.² Justifiquen aquesta creença en una etimologia popular que declaren per al poble de Kormakiti, l'únic poble on es parla encara avui el sanna, que creuen que és una abreviació de la frase «nahni jina, Kur majiti», «nosaltres vam venir, però no Kour», en memòria de l'episodi històric de separació, i tenint en compte que Kour està situat a la part oest del mont Líban. De manera alternativa també proposen un origen fenici a partir d'una altra etimologia popular, no confirmada, de Kormakiti, «Kermia jtite», «la nova Kermia», sabent que Kermia és una ciutat fenícia que, segons diuen, va existir a prop d'on es va establir l'emplaçament de Kormakiti.³ Aquests mites sobre els orígens semblen corroborats pel diagnòstic inicial d'Efrem Boustany, el primer que va estudiar aquesta comunitat i la seva llengua, segons el qual els àrabs xipriotes parlaven un «dialecte libanès». Tanmateix, segons Alexander Borg (1985 i 2004), la seva llengua també mostra afinitats amb algunes varietats de l'àrab mesopotàmic, especialment amb les varietats de l'àrab de Bagdad, un fet que probablement indica alguna mena d'afiliació entre el que s'ha acabat considerant dos grups diferents de varietats de l'àrab: les varietats de l'Orient Mitjà, d'una banda, i les varietats de l'àrab mesopotàmic, de l'altra. Tot i que la presència d'aquesta comunitat es va

2. Informació extreta de Tsoutsouki (2009).

3. Agraïxo a Giorgos Skordis haver-me proporcionat la informació sobre aquestes dues etimologies populars.

descobrir fa relativament poc —a mitjan segle xx, per l'orientalista Fouad Efrem Boustany—, les cròniques medievals xipriotes de Leontios Machairas (~1360-~1450) i George Voustronios (~1430-~1501) testimonien la presència, la importància i la prosperitat de la comunitat xipriota àrab relatant que a la darreria del segle xii i principi del xiii els xipriotes àrabs o maronites van constituir la tercera comunitat més gran després dels grecs i dels francs en el regne franc multicultural de Xipre (Hourani, 1998). Entre els maronites més educats, molts tenien tractes amb la casa reial dels Lusignan (1192-1489) i més tard amb la noblesa veneciana, que els van concedir privilegis importants. Alguns d'aquests van servir d'escrivans i d'intèrprets, i més endavant sota el domini dels otomans com a intèrprets; durant els segles xvi i xvii alguns mercaders maronites que havien triomfat residien a la capital, Nicòsia (Grivaud, 2000, p. 56-67; Hourani, 2009, p. 134). Tot i això, la gran majoria de la població maronita va continuar essent durant anys bàsicament rural.

La reducció gradual de l'extensió de la comunitat es pot seguir des del segle xiv fins al xx. Hi ha fonts històriques (de mitjan segle xiv) que ens donen xifres de seixanta pobles maronites el 1224 i durant el regnat d'Enric I de Xipre (1218-1253), ràpidament reduïts a trenta-tres al començament de la conquesta otomana (1571-1572), més endavant a dinou al final del segle xvi i a deu el 1661.⁴ La reducció dels pobles maronites va anar acompanyada, evidentment, d'un declivi de la seva prosperitat i de la seva influència, de manera que, cap al 1596, el pare Jérôme Dandini, un enviat del papa Climent VII que va visitar l'illa i va informar sobre la situació dels dinou pobles maronites que quedaven, va trobar la comunitat en una situació llastimosa (Dandini, 1656, p. 23, citat a Hourani, 1998): la persecució, l'exili i la conversió a l'islam, i també l'hel·lenització, van ser les causes principals del declivi de la comunitat i del seu desgast cultural.⁵ Durant els segles xvi i xvii, no va contribuir a la prosperitat i l'expansió de la comunitat l'abandonament dels feligresos per part del clergat maronita, que se'n va anar durant llargs períodes de temps, desanimat per les condicions de l'illa, ni la submissió al clergat i a la jerarquia ortodoxa que buscaven constantment, i sovint ho aconseguen, posar tots els cristians sota el seu control. En una carta enviada al bisbe de Xipre el 1776, Bartelmaous Iskandar al Ahabri estima en cinc-cents cinquanta el nombre de maronites que viuen en onze pobles, la majoria situats a les costes del nord de l'illa (citat a Hourani, 2009, p. 127). Mal-

4. Les fonts històriques relatives al nombre de pobles que hem donat es poden trobar a Grivaud (2000, p. 57).

5. Andrekos Varnava (2002) ha identificat gran part dels dinou pobles maronites recollits per Dandini.

grat les severes condicions de vida, la conversió i la persecució, la comunitat maronita va augmentar: el cens de població del 1841 informa que viuen a l'illa entre mil dos-cents i mil tres-cents maronites.

Pel que fa a la llengua parlada per la comunitat, ens manca informació bàsica, tant en el nivell sincrònic com en el nivell diacrònic, sobre el tipus d'àrab parlat pels maronites de Xipre. Tanmateix Étienne de Lusignan (1537-1590), en un pasatge famós de la seva *Description de toute l'isle de Chypre*, on parla de la pluralitat de les llengües parlades a l'illa, cita el maronita per separat de les altres varietats d'arameu o àrab, com el siri o l'egipci (probablement la varietat àrab d'Egipte). Així, doncs, és raonable suposar que cap a la meitat del segle xv el contacte prolongat amb el grec xipriota ja havia impactat en la varietat de l'àrab parlat pels maronites i li havia atorgat algunes de les seves característiques distintives.

En el moment de l'arribada dels britànics a l'illa, el 1878, només quedaven cinc pobles maronites: Agia Marina, Kambili,⁶ Asomatos, Karpasha i Kormakiti. El declivi demogràfic va anar de la mà de la concentració geogràfica, ja que els assentaments que queden estan actualment situats al llarg d'una àrea contigua a la costa nord-oest de l'illa, a la regió de Kyréneia, i formen així un enclavament lingüístic envoltat antigament per una àrea de parla grega i actualment per una àrea de parla turca. D'ençà de la invasió turca de Xipre el 1974, la gran majoria de maronites han esdevingut refugiats, després que l'exèrcit turc ocupés els seus pobles. Tots els habitants d'Agia Marina, gairebé tots els habitants d'Asomatos i Karpasha⁷ i la majoria dels habitants de Kormakiti —llevat de cent trenta persones que han triat quedar-se sota l'Administració turca— s'han traslladat a assentaments urbans al sud de l'illa. D'aquests, aproximadament 3.530 persones viuen actualment a la capital, Nicòsia, sis-cents a Limassol, i en petits nombres de cent, cinquanta i vint a Làrnaca, Pafos i Ammohostos, respectivament; al voltant de sis-cents més han emigrat a l'estranger. A aquests, hi hem d'afegir uns dos-cents libanesos maronites que viuen permanentment a Xipre.⁸ En resum, la història de la demografia mostra que la comunitat ha patit una encongida i una reducció durant l'època medieval i una concentració geogràfica, una dispersió i una reducció durant l'època moderna. Com a regla general, la reducció demogràfica i la dispersió geogràfica van en contra de l'estabilitat de la llengua i poden produir o intensificar la transformació i el canvi de llengua. Això és exactament el que va passar a l'àrab xipriota, en una situació precària agreujada per la dispersió de la comunitat a partir del 1974.

6. Kambili va ser repoblat gradualment per una població musulmana o convertida.

7. A excepció d'una parella de dones que es van quedar dins el camp militar turc a Asomatos i unes poques famílies a Karpasha.

8. Les xifres provenen d'un estudi porta a porta fet el 1996. Vull regraciar el professor Marios Mavrides de la Universitat Europea per haver acceptat amablement proporcionar-me aquestes dades.

En el cens de població del 2001 dirigit pel govern de Xipre, només un 0,6% de la població total —és a dir, 3.658 persones aproximadament— es considera àrab maronita,⁹ una xifra que, d'acord amb els responsables de l'obra, podria no ser representativa de l'extensió actual de la comunitat, ja que l'estatut de minoria s'amaga sovint i, com a conseqüència, les xifres no informen acuradament dels membres dels grups minoritaris (*Cens*, p. 33). L'*Informe demogràfic* del 2007, d'altra banda, compta 4.800 xipriotes maronites, una xifra que representa el 0,5% de la població total. Aquest també és el nombre que donen els representants de la comunitat maronita. Així, doncs, tant en xifres absolutes com en percentatge, els maronites representen una comunitat realment minoritària.

Amb tot, l'extensió de la comunitat no ens diu res sobre el nombre de parlants actius de la llengua. No hi ha tan sols menys ocasions per a utilitzar la llengua pel fet de deixar la comunitat de banda, sinó que, a més, les joves generacions de maronites no aprenen la llengua per la via natural d'una relació intrafamiliar freqüent, *in vivo*. Per això s'espera un ritme alt en la pèrdua de la llengua. Ja el 1975, Arlette Roth, la primera investigadora després de Boustany que ha dirigit un treball lingüístic i etnogràfic sobre la comunitat àrab xipriota, explica que un dels problemes principals per a descriure la llengua en el moment del seu treball de camp estava lligat a la reducció de la comunitat i la disminució de parlants nadius. També constata que els qui parlen la llengua de manera semifluida eviten utilitzar-la per por de les burles, i així es contribueix encara més a desestabilitzar el sanna. Uns deu anys després, en el seu informe del 1985 sobre l'àrab xipriota, Borg destaca, al seu torn, que amb l'excepció dels nens amb edat preescolar, tots els altres parlants tenen fluïdesa de nadiu en grec xipriota, tinguin el nivell d'instrucció que tinguin: d'aquesta manera, es confirma la tendència cap a l'assimilació lingüística. Les seves observacions confirmen l'augment en el grau de bilingüisme i la subseqüent inversió en la competència bilingüe, que passa d'una situació inicial d'àrab xipriota (L1) més un estàndard grec/grec xipriota (L2) a una situació en què hi ha un grec estàndard/grec xipriota (L1) més un àrab xipriota (L2), tant en parelles endogàmiques com en parelles mixtes.

En conseqüència, malgrat el fet de tenir un informe innegablement ben acurat del nombre de membres de la comunitat, no disposem encara de cap estudi sociolingüístic exhaustiu que pugui informar-nos sobre el grau de competència lingüística i sobre quan, per què i amb qui es fa servir la llengua. La quinzena edició de l'*Ethnologue* calcula que el sanna té aproximadament mil tres-cents parlants,

9. D'acord amb una tradició que data del temps que l'illa era administrada per l'Imperi otomà, la gent pertany a un *millet*, és a dir, un grup religiós, i no a un grup ètnic. Aquesta tradició ha continuat fins avui: l'han utilitzada els colonitzadors britànics i la República de Xipre fins fa poc.

mentre que l'estudi *Euromosaic III*,¹⁰ que informa sobre les llengües regionals i minoritàries dels deu estats que van afegir-se a la Unió Europea el 2004, dona el nombre de mil parlants actius que fan servir la llengua.

La tendència cap a la pèrdua de la llengua es confirma de manera dramàtica amb les dades que aporta George Skordis de l'Associació Cultural Maronita Hki Fi Sanna el 2007 (taula 1).¹¹

TAULA 1
Competència dels parlants segons el grup d'edat.
Persones amb competència oral en sanna molt bona o excel·lent
(Dades facilitades per l'ONG Hki Fi Sanna)

<i>Edat</i>	<i>Nombre total de persones originàries de Kormakiti per grups d'edat</i>	<i>Nombre de parlants molt bons o excel·lents</i>	<i>%</i>
0-25	542	0	0
26-35	228	36	16
36-45	327	228	70
46-55	305	271	89
56-65	187	160	86
66-75	122	115	94
76 i +	97	92	95
Total	1.808	902	50

En primer lloc, aquest recompte confirma que la pèrdua de la llengua és, de fet, completa per a tots els àrabs xipriotes excepte els que són originaris del poble de Kormakiti. No tenim clar encara quan i com s'ha produït aquesta pèrdua i per què la gent de Kormakiti resisteix encara l'assimilació lingüística. De fet, segons els informes, la pèrdua de la llengua als pobles d'Agia Marina, Asomatos i Karpasia és anterior al desplaçament de la població després de la invasió turca del 1974

10. Podeu trobar un resum exhaustiu de l'estudi *Euromosaic III* a http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/doc643_en.pdf; el perfil de país per a Xipre a http://ec.europa.eu/education/languages/archive/languages/langmin/euromosaic/cy_en.pdf; i la llista de llengües minoritàries per països a http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/doc145_en.htm.

11. George Skordis va presentar aquestes dades al congrés «Cypriot Maronite Arabic in a new era?», organitzat pels ministeris d'Educació i Cultura i d'Interior de Xipre i la Universitat de Xipre el novembre del 2007. Se m'ha permès amablement la consulta de les dades per a la meua intervenció a la taula rodona «Identity, Europe, Mediterranean: Dynamics of Identity».

i probablement fins i tot precedeix l'establiment de la República de Xipre el 1960. Aquesta tendència també confirma la posició de Kormakiti com a bressol dels parlants xipriotes d'àrab, un fet que caldria tenir en compte si mai s'ha d'escometre una revitalització, tant pels avantatges com pels desavantatges que representa. En segon lloc, aquest informe estableix el nombre de «parlants bons o excel·lents» de la llengua en un mínim de nou-cents, tots nascuts o de pares nascuts a Kormakiti, que formen gairebé la meitat de la població de Kormakiti. Tanmateix, com que no hi ha hagut uns criteris lingüístics clars per a mesurar la competència, és probable que la majoria d'aquests parlants siguin, de fet, parlants semifluids. Així, doncs, s'hauria de revisar en sentit descendent el nombre dels qui encara parlen la llengua amb fluïdesa. A més a més, aquestes xifres no diuen res sobre l'ús actual de la llengua, és a dir, amb quina freqüència es fa servir el sanna. Tenint en compte que la població de Kormakiti ja no és demogràficament compacta, les ocasions per a usar la llengua han de ser limitades, excepte si hi ha xarxes familiars fortes que fomenten ocasions per a un ús d'aquest tipus quotidianament.

Això tanmateix no sembla que sigui el cas, ja que les mateixes dades mostren, en tercer lloc, que no hi ha parlants de la llengua per sota dels vint-i-cinc anys. La mitjana d'edat dels parlants de sanna confirma que ja no es produeix una transmissió de la llengua natural intergeneracional i intrafamiliar. Fins i tot en famílies en què pare i mare són de Kormakiti i fins i tot quan el sanna es fa servir com la llengua comuna en les interaccions quotidianes, ja no és habitualment la llengua de la família. A més, es calcula que la propera generació de parlants no tindrà cap relació amb el sanna, ja que els seus pares (gent amb vint-i-cinc anys o menys avui dia) ja no seran capaços de parlar la llengua. Segons el document *Language vitality and endangerment* de la UNESCO (2003),¹² la transmissió familiar és el factor més important per a determinar la vitalitat d'una llengua. D'acord amb Joshua Fishman (1991), aquest factor és també el tercer més important que cal restablir en els casos de revitalització d'una llengua. Una projecció dels parlants aproximats (figura 1) confirma que disminuiran constantment en els propers cinquanta anys. Clarament, cap a l'any 2074 la llengua serà obsoleta: només en quedarà un últim parlant.

L'ÀRAB XIPRIOTA: UN ENCLAVAMENT SOCIOLINGÜÍSTIC

Les dades històriques que tenim donen suport a l'opinió que la comunitat àrab de Xipre ha estat xipriotitzada i que el sanna és una varietat indigenitzada de l'àrab íntimament lligada a la història i a la cultura de Xipre; així, doncs, s'hauria

12. Es poden consultar detalls sobre *Language vitality and endangerment* a <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00120-EN.pdf>.

de considerar una llengua minoritària autòctona. Malgrat la llarga presència d'aquesta comunitat a l'illa, ni la mateixa comunitat ni la seva llengua no han estat gaire visibles. Un dels factors que ha contribuït a aquesta opacitat cultural i lingüística és que els àrabs xipriotes acostumaven a viure en xarxes socials tancades dins d'una àrea demogràficament compacta i amb relativa autonomia respecte dels pobles del voltant. Fins i tot després de desplaçar-se el 1974, moment en què els contactes amb els seus conciutadans grecoxipriotes van esdevenir més regulars, els maronites van quedar força invisibles. D'acord amb Grivaud (2000, p. 66), allò que podria explicar la seva poca visibilitat és que la societat xipriota en conjunt no ha afavorit la consciència minoritària ni tampoc ha reconegut la contribució global de les comunitats cristianes orientals a la història de l'illa. Com assenyala Constantinou (2007) de manera ben eloqüent, la societat xipriota, al contrari, ha provocat la incorporació, si no l'assimilació, als dos grups més grans —els grecoxipriotes i els turcoxipriotes— i ha deixat poc espai, si és que n'ha deixat gens, per a afirmar i promoure una identitat separada.

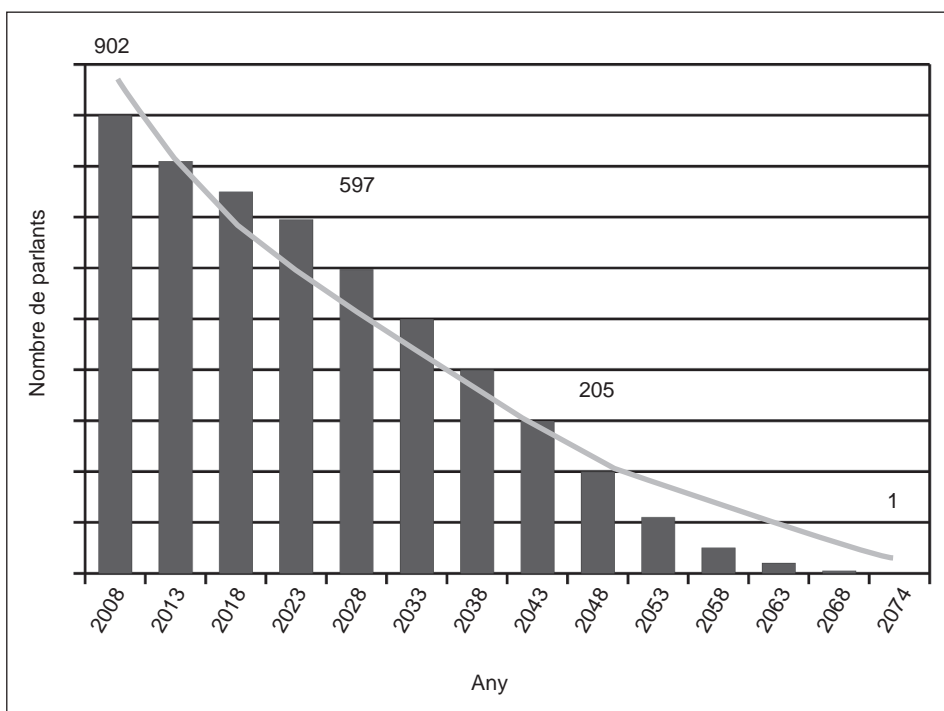

FIGURA 1. Projecció de la població de parlants amb un coneixement molt bo o excel·lent del sanna.

No obstant això, aquesta comunitat ha rebut un cert reconeixement dins del context de la Constitució xipriota. Aquest reconeixement es va fer no pel fet de ser una minoria ètnica o lingüística, sinó per la seva importància com a minoria religiosa. Com que els àrabs xipriotes són de fe catòlica i, per tant, es distingeixen tant dels grecs ortodoxos com dels turcs musulmans que constituïen els dos grups religiosos i polítics principals de l'illa, estan afiliats a l'element llatí de Xipre, però continuen sent diferents a causa de la seva adhesió a sant Maró (d'aquí el seu nom, maronites) i, doncs, propers a altres comunitats àrabs maronites que viuen als veïns Líban i Síria. Els maronites xipriotes no tenen una existència política precisa, ja que la Constitució xipriota especifica que qualsevol grup ètnic diferent dels grecs i dels turcs ha de triar ser «representat», políticament, per una de les dues comunitats principals. Aquesta aliança es va fer amb línies religioses: d'acord amb la convicció cristiana comuna, els maronites xipriotes van triar els grecoxipriotes com els seus «representants». Tanmateix, tot i estar políticament inclosos en la comunitat grecoxipriota, han tingut el dret d'elegir un delegat a la Cambra de Representants i, després que aquesta es dissolgués el 1963, al Parlament xipriota.¹³ El representant maronita, com els d'altres minories religioses, participava en els debats i expressava la seva opinió en qüestions d'interès de la seva comunitat, però no tenia dret a vot.

La seva elecció d'afegir-se a la comunitat grega també els va portar a compartir el mateix destí que els grecoxipriotes després de la invasió turca: han estat forçats a deixar les seves cases i traslladar-se al sud de l'illa. Tot i això, les forces d'ocupació turques van concedir privilegis especials als maronites que els permetien moure's lliurement per les fronteres i visitar els seus pobles sota l'ocupació. Aquest privilegi va causar descontentament i desconfiances ocasionals entre els grecoxipriotes, a qui es negava completament el dret a visitar els seus pobles (Constantinou, 2007, p. 250).

El trasllat del sanna fora del seu entorn araboparlant inicial i la seva reubicació a Xipre han tingut conseqüències tant estructurals com funcionals (sociolingüístiques). Aquestes conseqüències han determinat el seu caràcter especial i l'han transformat en un enclavament lingüístic i sociolingüístic, «one of the most evolved linguistic profiles yet described within the Arabic dialect area» (Borg, 1985, p. 150). És cert que l'àrab xipriota representa un rar exemple d'una varietat d'àrab en contacte amb el grec i, més especialment, amb la variant local xipriota del grec. Entre les especificitats estructurals que donen al sanna el seu caràcter especial, podem citar les dues següents:

13. Per a un informe detallat sobre les previsions constitucionals pel que fa a la representativitat de les minories, vegeu Emilianides (2009, p. 235).

a) *Un caràcter una mica conservador* a causa de la separació primerenca que va tenir del grup de varietats àrabs dominants i reforçat per l'absència d'un contacte ampli amb l'àrab clàssic. Com a conseqüència, el sanna no va rebre cap «influència correctiva» de l'àrab clàssic com ho van fer altres varietats de l'àrab, i tampoc de cap altra varietat prestigiosa de l'àrab, com per exemple l'àrab libanès o siria. Amb motiu dels trets que conté el sanna pertanyents a les dues divisions principals de les varietats de l'àrab modern, el grup de dialectes àrabs de la Baixa Síria i el grup de dialectes *qeltu* (àrab mesopotàmic), Borg (2004) mou l'àrea de procedència siriolibanesa originària del sanna encara més a l'est. Segons Borg (1985 i 2004), si el sanna presenta totes dues sèries de trets és probablement perquè la seva formació és anterior a la divisió dialectal tan ben establerta que es coneix avui dia. Aquesta opinió és corroborada pel fet que la llengua conserva diversos elements arcaics —sobretot lèxics i fonològics— d'origen preàrab o sirioarameu, elements que també es poden trobar en algunes varietats de l'àrab de l'Àsia central, cosa que dóna testimoni d'una ascendència comuna.

b) *La pèrdua de distincions bàsiques i el desenvolupament de característiques estructurals «inusuals» a causa tant del desenvolupament extern com de la influència del grec i, més especialment, del grec xipriota.* Entre aquestes característiques podem citar, en el nivell morfològic, la pèrdua de diversos esquemes morfològics, incloent-hi esquemes plurals interns i la simplificació d'inflexions nominals, processos tots dos que porten a una reducció i una simplificació morfològica, i l'ús de certs morfemes del grec xipriota, per exemple els diminutius –úin (m.) / –úa (f.). Tanmateix, i malgrat aquests canvis, la influència morfològica directa del grec xipriota —és a dir, la còpia d'estructures morfològiques— és mínima, probablement a causa de la divergència estructural entre el grec xipriota, una llengua indoeuropea, i l'àrab, una llengua semítica (Borg, 1985, p. 153).

La influència del grec xipriota és més important en el nivell fonològic, en el qual trobem la pèrdua d'èmfasi en les consonants i de quantitat en les vocals, la reestructuració de les distincions consonàntiques incloent-hi la reducció de les categories velar i faringal (s'exclouen /ɣ/, /q/ i /h/) i la caiguda total de les consonants laríngies /ʕ/ i /ħ/. El sistema vocàlic bàsic de l'àrab també s'ha ampliat per a incloure /i/ i /o/. Segons Roth (1996, p. 114), alguns d'aquests trets —com, per exemple, la pèrdua de les consonants emfàtiques i la quantitat vocàlica— són comuns amb diverses varietats perifèriques de l'àrab i podrien ser considerades àrees d'instabilitat estructural inherent dins de l'àrab o fins i tot dins del grup de llengües semítiques; altres, però, es poden atribuir directament a la influència exercida pel grec xipriota, com ara el desenvolupament de les aspirants interdental [θ] / [ð], comunes tant en el grec estàndard com en el grec xipriota; el préstec de les africades [tʃ] / [dʒ], que només es troba en la varietat xipriota; el préstec de diverses restriccions fonotàctiques, per exemple la sonorització sistemàtica de les

consonants oclusives; la dissimilació de mode d'articulació en grups obstruents, que impedeix la combinació de dos obstruents, de manera que *pkullu 'li vaig dir a ell' es converteix en *fkullu*, *kitpet 'ella va escriure' passa a *kiðpet* i *ktilt 'vaig matar' esdevé *xtilt*, i l'oclusivització de la iod, que introdueix una obstruent davant la iod, per la qual *pyut* 'cases' es converteix en *pkyut* i *thyep* 'roba' esdevé *ðkyep*, etc. L'exemple més sorprenent de la influència exercida per la varietat xipriota en aquest nivell és potser la «geminació espontània», és a dir, el desenvolupament de geminades l'ocurrència de les quals no es pot atribuir a raons etimològiques ni fonètiques pròpies de l'àrab. La geminació espontània no és un comportament fonètic comú i tan sols afecta un u per cent de les llengües conegudes del món. També afecta la varietat xipriota i d'aquí «salta» a l'àrab xipriota: així, *saxár* 'clarejar' es pronuncia [saxxár] i *mizán* 'escala' es pronuncia [mizzen].

Una de les característiques més intrigants del sanna és la manca de préstecs lèxics extensius del grec xipriota. Els investigadors només compten un grapat de paraules del grec xipriota integrades en el sanna. Entre aquestes, val la pena destacar la paraula *padbun*, formada sobre la paraula grega *ποταμόν* 'riu' després d'haver extret l'arrel consonàntica de quatre lletres *pdbn*. Altres paraules són *kammin*, del grec xipriota *καμίνι* 'forn de carbó'; *kišnar*, del grec xipriota *ξινάρι* 'destral'; *xmin*, del grec xipriota *χαμηλόν*, diversos termes afins i unes poques paraules més. Segons Borg (1985), la manca de préstecs lèxics contrasta molt amb el que passa en maltès, en què no solament hi ha hagut préstecs lèxics extensius de l'italià, sinó que els préstecs també s'han integrat en els esquemes morfològics de l'àrab. Una raó que podria explicar l'absència de préstecs integrats és la possibilitat d'utilitzar préstecs espontanis o el canvi de codi per omplir els buits lèxics, totes dues estratègies facilitades per parlants amb una alta competència bilingüe. Alhora, tant la plèthora de préstecs no integrats com el freqüent canvi de codi són un signe obvi de la baixa vitalitat (Roth, 1996, p. 116) i de la pèrdua de productivitat de la varietat que, a causa de la seva «marginalitat funcional», està esdevenint cada vegada menys capaç d'usar de manera creativa tant els mecanismes morfològics interns com el fons comú lèxic de l'àrab clàssic —el qual els parlants ignoren— per augmentar el seu lèxic (Borg, 1985, p. 153).

PARLANTS EN LA SEVA LLENGUA

La marginalitat funcional no està tan sols confirmada pel fet que l'àrab xipriota és una varietat monofuncional limitada exclusivament a la comunicació interna —i no se sap del cert si mai ha estat alguna cosa més—, sinó també pel fet que fins i tot dins la comunitat, el sanna es feia i es fa servir com a llengua vernacle només per una minoria dels parlants: la majoria de la població maronita s'ha hel·lenitzat i són parlants nadius del vernacle xipriota com la majoria de grecoxiprio-

tes. Tampoc en això, a diferència del maltès, el sanna no ha tingut cap estatut o reconeixement oficial. La naturalesa oral que té i l'absència d'un sistema escrit va fer que semblés un «parent pobre» de l'àrab clàssic. Les condicions sociolingüístiques de la seva existència van transformar el sanna en una varietat «doblement minoritzada», com Roth (2004, p. 62) assenyala encertadament: una varietat no prestigiosa i degradada tant respecte de l'àrab clàssic i d'altres varietats prestigioses de l'àrab de l'Orient Mitjà com respecte de la llengua grega (ja sigui en la forma estàndard o vernacle), una llengua prestigiosa de l'antiguitat clàssica i, després de la creació de la República (1960), una de les llengües oficials de Xipre. Per tant, era molt fàcil considerar el sanna un dialecte o una varietat «corrupta» de l'àrab en lloc d'una llengua. Els esforços d'arabització empresos per l'Església maronita van reforçar el sentiment de la comunitat que el seu vernacle era una varietat devaluada, com descriu Roth en el passatge següent (2004, p. 62):

Les tentatives de ré-arabisation menées sous l'égide du clergé maronite avec l'introduction de cours d'arabe standard moderne ont rencontré un écho limité; elles ont sans doute permis de maintenir chez certains locuteurs une relation positive à l'arabe —perçu comme langue de culture et langue des ancêtres— mais elles ont aussi entraîné la disqualification du parler à l'intérieur de la sphère de l'arabe, par rapport aux dialectes orientaux et par rapport à l'arabe standard enseigné. Le parler s'est trouvé ainsi doublement minoré: et par rapport au grec et par rapport à l'arabe, dans leurs variétés respectives.

La situació sociolingüística actual sembla indicar que la comunitat està severament aculturada i a punt de perdre la seva llengua. Els àrabs maronites xipriotes esdevenen, sociolingüísticament parlant, cada vegada més «xipriotitzats»: segons Roth, el grau d'aculturació és tan profund que no semblen tenir altres tradicions culturals a part de les dels seus conciudadans grecoxipriotes. En el seu treball, Roth argumenta a favor de la relativa indiferència dels parlants respecte de la llengua pròpia i assenyala que la majoria dels seus interlocutors no tan sols no semblaven ser conscients del previsible perill d'extinció de la seva llengua, sinó que buscaven reconeixement social per mitjà de l'assimilació cultural i lingüística. L'antroponímia dóna testimoni d'aquesta situació: noms com Antoinette, Marc o Francis porten una indicació de pertinença dels maronites a la fe catòlica, però els cognoms maronites no semblen gaire diferents d'altres grecoxipriotes.

Per la seva banda, Borg (1985, p. 3) argumenta que el canvi de codi i els préstecs espontanis contribueixen encara més a la devaluació de la llengua entre els parlants, que la consideren una llengua «mixta». A més a més, Roth destaca que la lleialtat religiosa sembla més important que la lleialtat lingüística com a marca de pertinença a la comunitat maronita: per ser membre d'aquesta comunitat no és necessari parlar sanna; en canvi, sí que ho és ser un adepte de sant Maró. Això no

ens hauria d'estranyar, ja que sabem que gairebé tres quartes parts dels maronites ja no parlaven àrab en el moment del treball de camp de Roth. Mavridis i Maranda (1999, p. 84) també subratllen que els maronites no tenen «vestits tradicionals, balls populars, menjars o costums» que els distingeixin dels grecoxipriotes, només la religió. Més recentment, Tsoutsouki (2009, p. 206-213), en la seva enumeració dels factors que determinen una identitat separada araboxipriota, cita la religió com el component més important entre quatre, cosa que il·lustra la preeminència de la religió sobre la llengua.

D'altra banda, Chryso Hadjidemetriou (2008, p. 39), que ha dirigit entrevistes entre membres de la comunitat, explica que la llengua és una font d'orgull per als parlants: indica especialment que els maronites de Kormakiti es consideren autèntics maronites perquè han conservat una llengua que testimonia la seva ascendència àrab. Tanmateix Hadjidemetriou també assenyalava que cap dels seus informants no expressava sentiments negatius envers el grec xipriota, que de fet és la primera llengua d'aquesta població. Així, doncs, sembla que la lleialtat cap al sanna i l'orgull de ser un parlant de la llengua és un fet més o menys recent i, probablement, no un fet unànim, cosa que, com acostuma a passar, està relacionada lamentablement amb el refugi dramàtic de la llengua. Dit d'una altra manera, són els membres menys competents de la comunitat els qui senten la necessitat de fer tornar la llengua per treure a la llum una part de la seva identitat perduda. També és probable que la connexió del sanna amb l'arameu, descoberta per la recerca de Borg, així com els esforços recents per a revitalitzar la llengua (Hadjidemetriou, 2008; Karyolemou, 2009), puguin augmentar la consciència sobre la llengua com a valor cultural primordial. També cal esperar que aquests avenços generin canvis positius pel que fa a les actituds dels parlants respecte de la llengua.¹⁴

ASPECTES DE LA IDENTITAT EN LA COMUNITAT MARONITA DE XIPRE

La descripció de la comunitat àrab xipriota que acabem de fer aporta elements per a respondre a la pregunta de si els àrabs maronites xipriotes conserven el seu sentiment de comunitat diferenciada i com ho fan i de quines maneres actuen per reforçar aquesta identitat. Tsoutsouki (2009, p. 206-214) proposa quatre sèries d'elements principals que determinen una identitat maronita diferenciada: (a) religió maronita i ritme de litúrgia arameu, (b) terra i arquitectura, (c) llengua i

14. Sobre aquest tema, vegeu també Hadjidemetriou (2009): «Fluidity in language beliefs: The beliefs of the Kormakiti Maronite Arabic speakers of Cyprus towards their language», a The Hans Rausing Endangered Languages Project, ELAP Workshop: «Beliefs and Ideology», School of Oriental and African Studies, Londres, Regne Unit, 27-28 de febrer de 2009.

(d) estil de vida. Em sembla que, considerant els components que defineixen una identitat maronita única, hauríem d'acceptar una perspectiva dinàmica i examinar no tan sols com els àrabs xipriotes es distingeixen d'altres grups ètnics, religiosos o polítics, sinó, encara més important, com integren diverses esferes de pertinença. Així, doncs, la identitat àrab xipriota no es basa tant en l'èmfasi en elements de la identitat contrastius —és a dir, elements que els distingeixen d'altres grups de gent—, sinó, més aviat, en el fet de reunir elements que tenen en comú amb altres grups i, de tant en tant, exposar elements específics de la seva identitat mentre n'amaguen d'altres. Hourani (2009, p. 135), considerant la història de la comunitat maronita sota domini otomà a Xipre (1571-1878), defineix la pertinença múltiple com a «fluïdesa» i dóna suport a l'opinió que «la fluïdesa de la identitat sota canvis radicals en una circumstància política» és el que va ajudar a conservar la identitat araboxipriota en desaccelerar l'assimilació cultural. Des d'aquesta perspectiva, podem enumerar quatre processos principals per mitjà dels quals els maronites mantenen una identitat múltiple i fluida:

- conservant la fe confessional maronita, estableixen un vincle amb el cristianisme;
- associant els seus pobles, i especialment el poble de Kormakiti, a la història de la migració, evocuen el seu passat oriental;
- tornant als seus pobles ocupats, es relacionen amb la seva terra natal xipriota, i
- revitalitzant el sanna, la seva llengua vernacla, reconeixen la seva herència àrab i preàrab.

Cadascuna d'aquestes pràctiques d'identificació fa una crida a una part del seu jo interior i mostra la vertadera mesura i complexitat de la identitat única dels àrabs xipriotes. Indigenitzada des de fa més de dotze segles, aquesta comunitat forma part d'una majoria política, però encara minoritzada; persones que es mouen lliurement dins un estat dividit, són tanmateix refugiats en el seu propi país; afiliats per fe al cristianisme occidental i per la llengua a l'Orient Mitjà i al món àrab cristià de l'Àsia central, constitueixen una «illa» dins d'una illa.

BIBLIOGRAFIA

- BORG, A. (1985). *Cypriot Arabic: Historical and Comparative Investigation into the Phonology and Morphology of the Arabic Vernacular Spoken by the Maronites of Kormakiti Village in the Kyrenia District of North-Western Cyprus*. Stuttgart: Deutsche Morgenländische Gesellschaft.
- (2004). *A Comparative Glossary of Cypriot Maronite Arabic (Arabic-English)*. Leipzig; Boston: Brill. xxviii + 486 p. (Handbook of Oriental Studies, Secció 1, Near and Middle East; 70)

- BOUSTANY, F. E. (1954). «Un dialecte libanais conservé à Chypre depuis des siècles». A: *Proceedings of the 22nd Congress of Orientalists (Istanbul 1951)*. Leiden: Brill, p. 522-526.
- Cens de població 2001*. Nicòsia: Statistical Service, Republic of Cyprus.
- CONSTANTINOU, C. (2007). «Aporias of Identity: Bicomunalism, hybridity and the “Cyprus Problem”». *Cooperation and Conflict*, núm. 42 (3), p. 247-270.
- (2009). «The protection and revival of Cypriot Maronite Arabic». *PRIO Cyprus Centre Policy Brief*, núm. 1.
- DANDINI, J. (1656). *Missione Apostolica al Patriarca e Maroniti el Monte Libane, e sua Pellegrinazione a Gierusalemme*. Cesena.
- EMILIANIDES, A. (2009). «The legal status of the Latin community». A: VARNAVA, A.; COUREAS, N.; ELIA, M. (ed.). *The minorities of Cyprus: Development patterns and the identity of the internal-exclusion*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, p. 229-240.
- FISHMAN, J. (1991). *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- GORDON, Raymond G., Jr. (ed.) (2005). *Ethnologue: Languages of the world*. 15a ed. Dallas: SIL International. <<http://www.ethnologue.com>> [Consulta: 22 març 2010].
- GRIVAUD, G. (2000). «Les minorités orientales à Chypre». A: IOANNOU, Y.; MÉTRAL, F.; YON, M. (ed.). *Chypre et la Méditerranée Orientale*. Lió: Maison de l'Orient méditerranéen. (Travaux de la Maison de l'Orient méditerranéen; 31), p. 43-70.
- HADJIDEMETRIOU, Ch. (2008). «Attempting to document and revitalise Kormakiti Maronite Arabic». A: GRAAF, T.; OSTER, N.; SALVERDA, R. (ed.). *Endangered languages and language learning. Proceedings of FEL XII*. Bath; Ljouwert: Foundation for Endangered Languages & European Research Centre on Multilingualism and Language Learning, p. 39-43.
- (2009). «Profiling the Armenian and Kormakiti Maronite Arabic Linguistics». A: VARNAVA, A.; COUREAS, N.; ELIA, M. (ed.). *The minorities of Cyprus: Development patterns and the identity of the internal-exclusion*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, p. 337-360.
- HOURLANI, G. (1998). «A Reading in the history of the Maronites of Cyprus from the eighth century to the beginning of British rule». *Journal of Maronite Studies*. <<http://www.kormakitis.net/modules.php?name=Forums&file=viewtopic&t=780>> [Consulta: 2 abril 2010].
- (2009). «The Maronites of Cyprus under Ottoman rule: Demise or eclipse». A: VARNAVA, A.; COUREAS, N.; ELIA, M. (ed.). *The minorities of Cyprus: Development patterns and the identity of the internal-exclusion*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, p. 111-135.
- Informe demogràfic 2007*. Nicòsia: Statistical Service, Republic of Cyprus.
- KARYOLEMOU, M. (2009). «Minorities and minority languages in Cyprus». A: VARNAVA, A.; COUREAS, N.; ELIA, M. (ed.). *The minorities of Cyprus: Development patterns and the identity of the internal-exclusion*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, p. 316-336.
- KYRMIZI, M. (2007). «Aspects culturels et linguistiques de Chypre: le parler vernaculaire maronite de Kormakiti». A: BAIDER, F. (ed.). *Emprunts linguistiques, empreintes culturelles: Métissage orient-occident*. París: L'Harmattan, p. 159-176.
- MAVRIDIS, M.; MARANDA, M. (1999). «The Maronites of Cyprus: A community in crisis». *Journal of Business and Society*, núm. 12 (1), p. 78-94.

- NEWTON, B. (1964). «An Arabic Greek dialect». *Word*, núm. 20 (3) (suplement), p. 43-52.
- ROTH, A. (1986). «Langue dominée, langue dominante: à propos de deux scénarios d'extinction ou d'expansion de l'arabe». *Hérodote*, núm. 42, p. 65-74.
- (1996). «La mémoire, le corps, l'identité: observations à partir de données fournies par le parler arabe de Kormakiti (Chypre)». A: *Chypre hier et aujourd'hui, entre Orient et Occident*. Lió: Maison de l'Orient méditerranéen. (Travaux de la Maison de l'Orient méditerranéen; 25), p. 111-119.
- (2000). «Un usage linguistique en voie d'éviction. Observations sur la "réduction" syntaxique et stylistique dans le parler arabe de Kormakiti (Chypre)». A: *Chypre et la Méditerranée Orientale*. Lió: Maison de l'Orient méditerranéen. (Travaux de la Maison de l'Orient méditerranéen; 31), p. 127-137.
- (2004). «Le parler arabe maronite de Chypre. Observations à propos d'un contact linguistique pluriséculaire». *International Journal of the Sociology of Language*, núm. 168, p. 55-76.
- TSOUTSOUKI, Ch. (2009). «Continuity of national identity and changing politics: the case of the Maronites-Cypriots». A: VARNAVA, A.; COUREAS, N.; ELIA, M. (ed.). *The minorities of Cyprus: Development patterns and the identity of the internal-exclusion*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, p. 192-228.
- VARNAVA, A. (2002). «The Maronite community of Cyprus: Past, present and future». *Al-Mashriq: A Quaterly Journal of Middle East Studies*, núm. I (2), p. 45-70.